

Indulis Zālīte

Tēzes

LPSR valsts drošības orgānu vieta padomju politiskās uzraudzības sistēmā un Atmoda

1. Vadošā loma padomju drošības orgānu darbībā līdz pat 1990. gadam bija PSKP Centrālkomitejai, kura, balstoties uz padomju iekārtas apdraudējumu un politiskās situācijas analīzi un vadoties no valsts attīstības vadlīnijām, noteica VDO uzdevumus visā Padomju Savienībā, tai skaitā okupētajā Latvijas teritorijā. Drošības orgānu kompetencē bija kā izziņas, tā arī represīvās funkcijas.
2. PSRS izlūkdienesta rezidentūra Latvijā 1940.gadā spēlēja būtisku lomu Latvijas okupācijas sagatavošanā, īstenošanā un LPSR drošības orgānu izveidošanā, kuri savukārt sagatavoja Latvijas iedzīvotāju masveida deportāciju 1941.gadā un piedalījās tās īstenošanā.
3. Pēckara gados, aktivizējoties nacionālo bruņoto pretošanās grupu darbībai, LPSR VDTK/VDM, veidoja viltus partizānu grupas, iefiltrēja aģentus bruņotajās vienībās un īstenoja militāras kaujas operācijas, panākot partizānu grupu iznīcināšanu. Vienlaikus tika veikts darbs nelegālu pretpadomju grupu atklāšanā un likvidēšanā. Pielietojot masveida represijas, tika neitralizēti veseli iedzīvotāju slāņi, kuri potenciāli varētu apdraudēt padomju varu Latvijā.
4. Pakāpeniski PSRS iestājās relatīvi stabila iekšpolitiskā un ārpolitiskā situācija, atbilstoši tika mainīti arī VDO uzdevumi. 1954.gadā tika izveidota LPSR Valsts drošības komiteja, kas pastāvēja līdz pat PSRS sabrukumam.
5. Visā padomju varas pastāvēšanas laikā neefektīvās komunistiskās ideoloģijas nostiprināšanā un uzturēšanā kompartija iesaistīja valsts drošības orgānus. Ideoloģiskā klimata uzturēšanai drošības orgāni plaši pielietoja preventīvus profilakses pasākumus un izvērta kuratoru sistēmu. Lai leģitimētu Latvijas okupāciju starptautiskās sabiedrības acīs un diskreditētu latviešu emigrācijas organizācijas un aktīvistus, VDK ārzemēs īstenoja aktīvos pasākumus, izplatot dezinformatīva satura preses izdevumus un grāmatas.
6. Nespējot uzlabot iedzīvotāju dzīves standartus 1961.gadā pieņemtajā PSKP Programmā apsolītos termiņos, kā arī aktivizējoties Rietumu īstenojamam informatīvajam karam pret PSRS, sabiedrībā saasinājās sociālā spriedze un starpnacionālās attiecības. Kompartija pieņēma lēmumu norobežot PSRS iedzīvotājus no PSKP ideoloģijai neatbilstošas informācijas un pastiprināt sabiedrības politisko kontroli. 1964.gadā darbu sāka Komiteja kultūras sakariem ar ārzemēm, kuras uzdevums bija neitralizēt emigrācijas centienus aktualizēt Latvijas okupācijas nelikumību. 1967.gadā LPSR VDK izveidoja 5.daļu cīņai pret "imperiālistisko valstu ideoloģiskajām diversijām". Pastiprināta tika starptautisko sakaru kanālu – tūrisma, Rietumu radio raidījumu un pasta sakaru kontrole
7. 1969.gadā ārzemju auditorijai sāka raidīt propagandas radio programma "Dzintarkrasts".
8. Gorbačova *pārbūves* un *atklātuma* politika aizliedza vajāt cilvēkus reliģisku vai politisku uzskatu dēļ, un VDK bija jāpārtrauc radošās inteliģences un garīdzniecības kontrole, jāatsakās no profilakses pasākumu pielietošanas, jāpārtrauc totālā ārzemju korespondences perlustrācija un ārzemju radio raidījumu

slāpēšana. 1990.gadā, kad no PSRS Konstitūcijas tika svītrots pants par kompartijas vadošo lomu sabiedrībā, VDK vadībā iestājās krīze.

9. Nopietnas pārmaiņas LPSR VDK darbībā iezīmēja Čatokvas konference Jūrmalā 1986.gadā un Latvijas Tautas frontes kā masveida organizācijas *pārbūves* nevalstiskam atbalstam izveidošana 1988.gadā.

10. Taču arī *pārbūves* gados VDK turpināja monitorēt neformālās politiskās organizācijas – Vides aizsardzības klubu, Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustību, Neformālo Tautas Fronti, Helsinki-86 grupu u.c., nepieciešamības gadījumā manipulējot to politisko kursu.

11. Kaut arī iepriekšējo gadu desmitu laikā padomju drošības orgāni vairākkārt tika reorganizēti un sabiedrības politiski aktīvos sociālos slāņus efektīvi kontrolēja slepeno informatoru tīkls, tie nespēja novērst padomju režīma sabrukumu un Latvijas valsts atjaunošanu.

Saīsinājumi:

PSKP - Padomju Savienības Komunistiskā partija

VDO - Valsts drošības orgāni

VDTK - Valsts drošības Tautas komisariāts (1941.-1946.)

VDM - Valsts drošības ministrija (1946.-1953.)

VDK - Valsts drošības komiteja (1954.-1991.)

Dainis Īvāns

Tēzes

Vienotība un pretrunas LTF

1. LTF dibināšanas priekšvakarā šķietami vienotajā "padomju tautā" jeb Latvijas "iedzīvotāju kopumā" sāk atklāties padomju režīma apspiests un notušētas dažādu personību, nacionālo un sociālo grupu antagonisms. To veicinājusi vārda un pulcēšanās brīvības pieļaušana no režīma puses.
2. Veidojas dažādi sabiedriski politiskie, reliģiskie un nacionālās pretošanās grupējumi, un tas ir dabisks process.
3. Lai sasniegtu demokrātijas, cilvēktiesību un Latvijas patstāvības atjaunošanas mērķus, kas tiek dažādi formulēti un prasti, rodas ideja dibināt Latvijas Tautas fronti, kas no pašiem pirmsākumiem iecerēta kā visdažādāko Latvijas brīvību atbalstošu grupējumu, radikālu, mērenu vai konservatīvu, apvienotāja.
4. LTF *virsideja* formulēta atbilstoši tās dibināšanas kongresā izvirzītajam lozungam "Vienoti Latvijai", un tam pakārtota arī LTF domes un valdes darbība, meklējot visiem pieņemamu vidusceļu totalitārisma demontāžā un politiski plurālas valsts veidošanā.
5. Jau no paša sākuma no LTF norobežojas Latvijas valsts neatkarības atjaunotnes pretinieki un ortodoksālie komunisti. Tomēr organizācijas iekšienē saglabājas krasas uzskatu atšķirības par Latvijas nākotni - no relatīvas suverenitātes PSRS iekšienē līdz utopismam valsts atbrīvošanu sagaidīt no ārpuses, kā starptautiski tiesisku deokupāciju. Izveidojas nosacīts mēreno komunistu grupējums, gan Radikālā Tautas fronte, kas atbalsta tikai Pilsoņu kongresa tiesības organizēt jaunas demokrātiskas vēlēšanas, gan visumā tolerants centristu vairākums.
6. Asās diskusijās LTF iekšienē pēc PBLA jurista Egila Levita ieteikuma 1989.gada vasarā izstrādāta koncepcija par neatkarības atjaunošanas parlamentāro ceļu, kura nevardarbību apstiprina Baltijas ceļa akcijas. Parlamentārā ceļa koncepcija iestrādāta LTF otrā kongresa programmā. Tās pieņemšanas gaitā organizācija nonāk līdz sašķelšanai, ko daļēji novērš LTF valdes locekļa Jura Rubeņa izlīdzinošā uzruna.
7. LTF Neatkarības programmas papildījums ir Latvijas Augstākās Padomes 1990.gada 4. maija neatkarības atjaunošanas deklarācija un AP mērķtiecīgā darbība līdz valsts starptautiskajai atzīšanai. Kad mērķis sasniegts, LTF misija ir izpildīta un tā sašķeļas "daudzpartiju Latvijā".